

บทที่ ๒

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สายน้ำแห่งชีวิตและอารยธรรม

สายน้ำแม่แดงเป็นเส้นทางผ่านของประวัติศาสตร์ทั้งด้านการเดินทัพและการค้าขายรวมทั้งการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของมนุษย์ จากการวิจัยทางด้านโบราณคดีในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ พบแหล่งโบราณสถานมากกว่า ๕๐ แห่ง โดยเฉพาะเมืองโบราณเมืองแห่งที่ยังคงปรากฏคูน้ำคันดินอีกทั้งยังพบซากฐาน โบสถ์ เจดีย์ วิหาร ปรากฏอยู่ทั่วไปตามวัดร้างต่างๆ จากการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ด้านกายภาพพบว่าก้อนอิฐของฐานพระวิหารร้างบริเวณพระราชดู่แสนไห มีซากอินทรียิววัตถุคือแกลบข้าว (Husk) ผสมอยู่ในก้อนอิฐและเป็นข้อสังเกตว่าอาจจะได้รับอิทธิพลและวิทยาการด้านการทำอิฐ มาจากบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา หากย้อนลึกเข้าไปในอดีต จะพบหลักฐานการดำรงอยู่ของเมืองแห่งในยุคสมัยพม่าปกครองเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นก็ไว้ในตำนานล้านนาเมืองเชียงใหม่ ความว่า “ สักราชที่ ๕๔๑ ดังเวียงเปล่า บ่มีเจ้าฟ้าขุนกินเมือง (มี) เมืองแห่ง ๑...” ซึ่งครั้งนั้นตรงกับ พ.ศ. ๒๑๒๔ เป็นปีที่ พระเจ้าบุเรงนองแห่งเมืองหงสาวดี เสด็จสวรรคตและเชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองหงสาวดีมาแล้ว ๒๓ ปี โดยพระเจ้าเชียงใหม่ทรงเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าบุเรงนอง และ คาดว่าไปร่วมพิธีศพพระราชบิดาที่เมืองหงสาวดี ดังนั้นเมื่อเจ้าเมืองต่างๆ ที่ขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ว่างลงด้วยสาเหตุใดก็ตาม ดังเช่น เมืองแห่ง จึงยังไม่มีคนแต่งตั้งเจ้าเมือง เพราะต้องรอทำพิธีและนโยบายจากกษัตริย์เมืองหงสาวดีพระองค์ใหม่เสียก่อน

จากหลักฐานนี้สอดคล้องกับหลักฐานด้านโบราณคดีที่ชี้ว่าเมืองแห่งได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาแล้ว ไม่น้อยกว่า ๕๐๐ ปี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากเมืองแห่งเป็นเมืองชายแดนและเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา อีกทั้งมีพิกัดทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองนายโดยที่เมืองนายมีฐานะเป็นหัวเมืองใหญ่ของพม่ารวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่กับพม่าเป็นไปในด้านการศึกสงคราม ดังนั้นเมืองแห่งจึงถูกกวาดต้อนไพร่พลเมืองจากคูกรณีอยู่เป็นประจำ จดหมายเหตุนครเชียงใหม่ บันทึกว่า เมืองแห่งเป็นเมืองร้างอยู่เป็นระยะๆ และสอดคล้องกับหลักฐานการขุดค้นด้านโบราณคดีในตัวเมืองเวียงแหงของชาติชาย รมสนธิ พบว่าชั้นผิวดินที่ผู้คน

อาศัยอยู่มีการประกอบกิจกรรมเบาบางซึ่งแสดงว่าเมืองนี้มีประชากรหนาแน่นน้อยในฐานะเมืองหน้าด่านของเมืองเชียงใหม่ เป็นผลทำให้การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองแห่งนี้มีจำนวนน้อย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการขาดแคลนนักวิชาการด้าน การปริวัตอักษรธรรมล้านนา ตลอดจนขาดแคลน นักวิชาการผู้วิเคราะห์เนื้อหาในเอกสารที่ปริวัตแล้ว ในงานวิจัยยุคปัจจุบันจะเน้นเรื่องชนชาติไทใหญ่ ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองแห่งนี้ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๑ เป็นต้นมา โดยเป็นผลมาจากคณะผู้บริหารประเทศพม่าไม่ปฏิบัติตามสัญญาปางหลวง ที่ระบุว่าจะให้สิทธิพลเมืองแก่ชนกลุ่มน้อย ดังเช่น งานวิจัยของวันดี สันติวุฒิมณี^๓ ในเรื่อง กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาเรื่องหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผลการวิจัย พบว่าชาวไทใหญ่ มีการสร้างอัตลักษณ์ ๕ ประการคือ เจ้าเลื้อข่านฟ้า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช นายพลโมเฮงและเหตุการณ์สัญญาปางหลวง ประการสำคัญงานวิจัยยังระบุว่าชนชาติไทใหญ่ได้นำเอา วิถีกรรมกอบกู้แผ่นดินของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มาเกิดเกล้าเกิดกระหม่อมไว้เป็นเยี่ยงอย่างเพื่อ กอบกู้แผ่นดินรัฐฉาน โดยในครั้งนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีและ ผู้บัญชาการทหาร สูงสุดของประเทศไทย เดินทางมาตรวจราชการชายแดน ณ พื้นที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ และได้พบกับเจ้าน้อยชอหยั่นตะ ผู้นำกลุ่มผู้ชาติไทใหญ่ ทั้งสองฝ่ายได้ร่วมกันสร้างเหรียญบูชาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อนำไปมอบให้กับสมาชิกกลุ่มผู้ชาติ ไทใหญ่ เพื่อกราบไหว้บูชารวมทั้งเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการกอบกู้เอกราช และที่สำคัญอีกประการหนึ่งนั้นกองบัญชาการผู้ชาติไทใหญ่ อันเป็นชุมพลพลังสมองของกลุ่มผู้ชาติไทใหญ่ ได้จัดตั้งอยู่ชิดติดชายแดนไทย ด้านอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนงานวิจัยด้านโบราณคดีในพื้นที่อำเภอเวียงแหงก็มีจำนวนน้อยเช่นเดียวกัน เช่นงานวิจัย ของชาติชาย รมสนธิ์และคณะ^๔ เรื่องการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ทางโบราณคดีของแหล่งโบราณสถาน ในอำเภอเวียงแหงจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าในพื้นที่อำเภอเวียงแหง มีโบราณสถานมากกว่า ๕๐ แห่ง ที่สำคัญได้แก่พระธาตุแสนไห พระธาตุเวียงแหง โดยเฉพาะที่พระธาตุแสนไห พบก้อนอิฐโบราณ ที่มีลักษณะพิเศษ คือพบเคลือบขาว (Husk) ผสมอยู่ในก้อนอิฐเช่นเดียวกับการทำก้อนอิฐโบราณในสมัย ยุคชวา จึงสันนิษฐานว่าโบราณสถานแห่งนี้ อาจได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิตก้อนอิฐที่มีการผสมอินทรีย์วัตถุเช่นเดียวกับสมัยยุคชวา นอกจากนี้ยังพบว่าก้อนอิฐที่วัดแห่งนี้มีรูปแบบ ที่หลากหลาย รวมทั้งมีการก่อก้อนอิฐเป็นเสาทรงกลม ซึ่งแตกต่างจากวัดร้างอื่นๆ ใน อำเภอเวียงแหง อย่างสิ้นเชิง

ส่วนงานการศึกษาด้าน โบราณวัตถุ โดย ฮันส์ เพนซ์และคณะ^๕ ได้ศึกษาจารึกจากฐาน พระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน(สิงห์หนึ่ง) ซึ่งพบฝังดินที่ ที่ลำห้วยหก^๖ บริเวณด้านใต้เมืองแห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ถอดความได้ดังนี้ “พระพุทธรูปองค์นี้มีมหาเถรจันทรังษีอยู่วัดหมื่นคต ให้หล่อไว้ ประมาณ พ.ศ.๒๐๕๔ หรือ พ.ศ.๒๑๑๔ เพื่อเคารพบูชา” สำหรับคาถาที่จารึกลงในพระมาลา

ที่เชื่อกันว่าเป็นพระมาลาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่พบในพื้นที่อำเภอเวียงแหง นั้นได้ถอดความและแปลความหมายโดย อุดม ชัยทอง^{๑๑} ความเป็นยันต์ ๘ ทิศ ที่ใช้ในการทำสงครามเพื่อป้องกันภัยจากศาสตราวุธต่างๆ ตลอดจนความอยู่ยงคงกระพันชาติ โดยทิศเหนือจะเป็นยันต์จตุโรย้อนกลับ ทิศใต้เป็นยันต์จตุโร ทิศตะวันออกเป็นยันต์หัวใจพระกรณี ทิศตะวันตกเป็นยันต์หัวใจพระโกนาคมน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นยันต์อริยสังข์โสฬสมงคล ทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นยันต์อริยสังข์โสฬสมงคล ทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นยันต์หัวใจแก้ว ๔ ดวง ทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นยันต์หัวใจแก้ว ๔ ดวง

สำหรับงานศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับเมืองแห่งนี้มีอยู่บ้าง แต่มีจำนวนไม่มากนักเช่น งานการศึกษาของไกรสิน อุ่นใจจินต์^{๑๒} เรื่อง เวียงแหงในประวัติศาสตร์ล้านนา ความว่า เวียงแหงเป็นเมืองประวัติศาสตร์จากหลักฐานทั้งด้านเอกสาร โบราณวัตถุ และโบราณสถาน ในมุมมองทางโบราณคดีเมื่อพิจารณาจากการที่มีขอบเขตคันดินกำแพงเมือง และคูเมืองมีรูปร่างคล้ายเมล็ดถั่วนั้นถือเป็นการสร้างเมืองโดยอาศัยลักษณะภูมิประเทศในวงโอบของแม่น้ำแดงเป็นเกณฑ์บังคับ อันเป็นรูปแบบที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ระยะกึ่งประวัติศาสตร์ โดยเริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองของชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม เช่นเดียวกับเมืองหรือชุมชนโบราณส่วนใหญ่ของล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ.๒๑๔๘ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ใช้เป็นเส้นทางผ่านเดินทัพ คราวเสด็จขึ้นมาปราบปรามพม่าที่สุพรรณ ยึดครองเมืองนายซึ่งแต่เดิมเป็นเมืองขอบเขตปกครองของล้านนา โดยในระยะนี้ล้านนาเสียเอกราชให้แก่พม่า ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๐๑ และอยุธยาอ้างถึงทำศึกกับพม่า ล้านนาจึงมีฐานะเป็นรัฐกันชนที่ทั้งพม่าและอยุธยา ต่างต้องการครองครองเพื่อใช้เป็นแหล่งเสบียงและฐานกำลังคนเพื่อรบกับอีกฝ่ายหนึ่ง ประการสำคัญสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทรงประชวรและเสด็จสวรรคตขณะยกทัพไปทำศึกครั้งนี้ด้วย ข้อมูลใหม่ที่ได้อศึกษาค้นคว้าตรวจสอบเมืองรายทางระหว่างเมืองเชียงใหม่ถึงเมืองนาย พบว่าเวียงแหงน่าจะเป็นสถานที่สวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยเฉพาะ จากหลักฐานด้านเอกสาร มหาราชวงศ์พงสาวดารพม่า และเอกสารโบราณหรือจดหมายเหตุของไทยในระยะรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา

งานการศึกษาของชัยยง ไชยศรี^{๑๓} เรื่องข้อมูลใหม่พื้นที่สวรรคตสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ความว่าใน พ.ศ.๒๔๒๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มาจัดการเมืองเชียงใหม่ และพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงมีรับสั่งให้ พระยามหามหิททวิงษา เจ้าเมืองฝาง ไปเกลี้ยกล่อมรวบรวม เจี้ยวระมาด ที่กระจัดกระจายให้มาตั้งเมืองแห่งเหนือและเมืองแห่งใต้^{๑๔} เพื่อป้องกันชายแดน พร้อมกับแต่งตั้งให้ ส้อยสาม เป็น “แสนธานีพิทักษ์” เจ้าเมืองแห่ง ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๓๒ คณะสำรวจพระราชอาณาเขตชายแดนล้านนา^{๑๕} ได้เดินทางสำรวจ ณ เมืองแห่ง พบว่ามีประชากรประมาณ ๓๐๐ คน นอกจากนี้ยังพบเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๔ บันทึกเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๘ เรื่องหนังสือและคัตบอเมืองเชียงใหม่^{๑๖} ความว่า

พระเจ้ากาวิโรศสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ทรงถูกกล่าวฟ้องว่าได้เกณฑ์แรงงานราษฎรจำนวน ๘๐๐ คน ทำถนนจากเชียงใหม่มายังเมืองแหง จนถึงแม่น้ำสาละวินที่ท่าผาแดง เพื่อรับเจ้าพม่า มายังนครเชียงใหม่รวมทั้งยังพบเอกสารในสมัยรัชกาลที่ ๓ บันทึกใน พ.ศ.๒๓๘๘ เรื่องคำให้การทำว ลีทิมงคล^{๑๓} ความว่าเส้นทางจากเมืองนายมายังเมืองเชียงใหม่มี ๕ เส้นทางแต่เส้นทางสายเมืองนาย เมืองปั่น ท่าผาแดง เมืองแหง เชียงใหม่เป็นเส้นทางที่พม่ากลัวมากที่สุด เพราะเป็นเส้นทางที่สั้นที่สุด ใกล้เมืองเชียงใหม่มากที่สุด อีกทั้งเป็นเส้นทางใหญ่และเดินง่าย พม่ากลัวกองทัพเมืองเชียงใหม่ จะยกทัพไปโจมตีพม่า ทางนี้ ดังนั้นพม่าจึงสั่งจัดตั้งด่าน ณ ท่าผาแดง ริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน ด้านทิศตะวันตก โดยสั่งการให้ทหารพม่าผลัดเปลี่ยนกันลาดตระเวนตลอดเวลา

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่าเมืองแหง มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน หรือเมืองชายแดนที่ตั้งอยู่กึ่งกลางเส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองนายในประเทศพม่า มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล

